

Mešovita domaćinstva kao nosioci promena u selima Pologa

Dr Ilija Josifovski

UVODNA NAPOMENA

Širenje gradskog načina života u selu, shvaćenog kao modernizacija u najširem smislu reči, odvija se preko više kanala; preko masovnog obrazovanja stanovništva i delovanja sredstava za masovnu komunikaciju, preko masovne proizvodnje dobara široke potrošnje, posebno sredstava za poljoprivrednu proizvodnju i sl. Međutim, sigurno je da su glavni neposredni nosioci progressa u selu pre svega one kategorije seoskog stanovništva koje su napustile poljoprivredu ali su i dalje ostale u selu, bilo da se poljoprivredom uopšte ne bave (takozvana nepoljoprivredna domaćinstva), bilo da im je poljoprivreda dodatno zanimanje ili, žive sa članovima domaćinstva koji se poljoprivredom bave kao isključivim ili dopunskim zanimanjem (takozvana mešovita domaćinstva).

S obzirom na to da je broj nepoljoprivrednih domaćinstava u selu u odnosu na mešovita domaćinstva daleko manji, razumljivo je da će brzina i obim prodora promena u selu zavisiti pre svega od broja mešoviti domaćinstava. Osim toga, pošto se nepoljoprivredna domaćinstva ne bave poljoprivredom, ona i ne mogu neposredno uticati na promene u proizvodnji u selu.

Mešovita domaćinstva predstavljaju prelazni oblik domaćinstava u fazi industrijalizacije i urbanizacije jedne zemlje, i u tom smislu su jedan od najpouzdanijih indikatora stepena ostvarenog razvoja uopšte. Zajedno sa nepoljoprivrednim domaćinstvima mešovita domaćinstva u izvesnom smislu predstavljaju grad u selu ili, tačnije rečeno, selo koje je krenulo u pravcu grada.

¹ Opširnije o ovom obliku domaćinstva vidi: Ivan Klauzer: »Struktura poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava«, *Sociologija sela*, 2/1963, Petar Marković: *Strukturne promene na selu kao rezultat ekonomskog razvika*, Beograd, Zadržna knjiga, 1963; Petar Milovanović: *Formiranje i raspodela dohodka seljačkih domaćinstava*, Beograd, Zadržna knjiga, 1966; Vlado Puljiz: »Mješovita gospodarstva u socijalno-ekonomskoj strukturi našeg sela«, *Sociologija sela*, Zagreb, 1970, br. 29—30.

U ovom će radu biti analizirani određeni podaci, dobijeni jednim kompleksnijim istraživanjem na području Makedonije, koji nam pokazuju u kom su stepenu mešovita domaćinstva nosioci promena u selu. Ustvari, najvažniji cilj rada jest pokušaj da se ukaže na diferencirani uticaj mešovitih domaćinstava na način života u selu. Naime, da li će jedno mešovito domaćinstvo biti jači ili slabiji posrednik između grada i sela, zavisi od mnogo faktora. Pošto ne raspolazemo odgovarajućim iskustvenim podacima, na osnovi opštih saznanja možemo pretpostaviti da u takve faktore spadaju veličina i kvalitet zemljišnog poseda mešovitih domaćinstava, veličina dohotka po članu domaćinstva, starost i obrazovanje starešine domaćinstva, broj zaposlenih izvan domaćinstva, vrsta zanimanja članova domaćinstva zaposlenih izvan gazdinstva, udaljenost sela od grada, njegova povezanost sa gradom, elektrifikacija i sl.

Ono što smo posebno proveravali u ovom istraživanju jest razlika u načinu života između mešovitih domaćinstava u zavisnosti od glavnog zanimanja starešine domaćinstva. Polazeći od činjenice da u selu prevladava tradicija i autoritet starešine domaćinstva, pretpostavili smo da će se mešovita domaćinstva u kojih je starešina domaćinstva stalno zaposlen izvan gazdinstva, tj. lično permanentnije i neposrednije povezan sa gradskim načinom života, značajnije razlikovati u pogledu usvajanja gradskih karakteristika života od onih mešovitih domaćinstava čiji je starešina domaćinstva samo poljoprivrednik.

Istraživanjem je bilo obuhvaćeno ukupno 89 domaćinstava na području Pologa (opštine Gostivar i Tetovo), koji predstavljaju dvostepeni slučajni uzorak od 17.551 domaćinstva iz ukupno 131 sela.

Od ukupno 890 domaćinstava 445 ili 50% su nepoljoprivredna domaćinstva koja 1967. godine nisu imala nijednog člana stalno zaposlenog izvan gazdinstva; 411 ili 46% su mešovita domaćinstva sa jednim ili više članova domaćinstva stalno zaposlenih izvan gazdinstva; 34 ili 4% su nepoljoprivredna domaćinstva, domaćinstva bez zemlje, odnosno ona u kojima su svi aktivni članovi zaposleni izvan poljoprivrede. Kao što se vidi njihov je broj veoma malen, pa je jasno da ne mogu igrati neku značajniju ulogu u procesu transformacije sela. Za razliku od njih, učešće mešovitih domaćinstava je veoma naglašeno — 46%.

Za proveravanje naše pretpostavke poslužićemo se samo sa tri grupe indikatora za koje smatramo da u dovoljnoj meri reprezentuju gradski način života ili stepen prodora savremenoga u selo. To su neki podaci koji se odnose na ishranu i na opremljenost domaćinstva, kao i na neke navike domaćinstva u vezi s ishranom.

Analizom ispitivanih pojava s obzirom na vrstu domaćinstva biće obuhvaćeno svih 890 domaćinstava, dok će analizom s obzirom na glavno zanimanje starešine domaćinstva biti obuhvaćeno samo 411 domaćinstava, tj. samo mešovita domaćinstva.

Radi veće preglednosti podaci su prezentirani u komparativnim tabelama, sa posebnim statističkim vrednostima.

1. POTROŠNJA NEKIH ARTIKALA ZA ISHRANU

Promene u strukturi ishrane seoskih domaćinstava bez sumnje su važan indikator promena uopšte. One su odraz kako promena u mogućnostima po-

većanja nivoa života, tako i promena u navikama. Za potrebe naše analize uzećemo potrošnju šećera, jestivog ulja, sapuna za umivanje i hleba.

Prema vrstama domaćinstava i prema glavnom zanimanju starešina mešovitih domaćinstava razlike u potrošnji šećera po članu domaćinstva tokom 1967. godine mogu se utvrditi iz podataka navedenih u tabeli 1. (Podaci se odnose na poljoprivredna i mešovita domaćinstva, pošto je broj nepoljoprivrednih domaćinstava sasvim neznatan, oko 4%).

Ako radi globalnije predstave sve kategorije potrošača šećera svrstamo samo u dve grupe, tj. na domaćinstva koja su po članu godišnje trošila do 9 kg, i na ona koja su trošila preko 9 kg šećera, možemo utvrditi da kod poljoprivrednih domaćinstava prva grupa, tj. grupa slabijih potrošača, učestvuje sa 63%, dok kod mešovitih domaćinstava ova grupa učestvuje sa 49%, tj. manje za 14 poena. Kao što se može videti iz tabele, ova razlika je statistički veoma značajna.

U drugom delu tabele navedeni su podaci samo za mešovita domaćinstva, i to prema glavnom zanimanju starešine domaćinstva.

Radi veće preglednosti razlika i ovde su sva domaćinstva grupirana u dve kategorije. Kod mešovitih domaćinstava kojima su upravljali zemljoradnici (nazovimo ih mešovita zemljoradnička domaćinstva) grupa slabijih potrošača šećera učestvovala je sa 54%, dok je kod mešovitih domaćinstava kojima su upravljali radnici (nazovimo ih mešovita radnička domaćinstva) ova grupa potrošača učestvovala sa 43%, tj. manje za 11 poena. Videli smo da je razlika između poljoprivrednih i mešovitih domaćinstava iznosila 14 poena; inače ova je razlika statistički značajna na nivou 0,05.

Kategoriju »drugo« nećemo uzimati u obzir, niti sada niti kasnije, jer smatramo da nije od posebnog značaja za urbanizaciju sela (razume se pod pretpostavkom da će se transformacija našega sela odvijati prvenstveno razvojem industrijalizacije). Inače su u ovu kategoriju svrstani službenici, zanatlije i sl.

U tabeli 2 navedeni su podaci o potrošnji ulja po članu domaćinstva tokom 1967. godine. I ovde sve potrošače svrstavamo u dve grupe, u one koji su trošili do 5 l ulja i one koji su trošili preko 5 l ulja godišnje. Vidimo da kod poljoprivrednih domaćinstava slabiji potrošači ulja učestvuju sa 59%, dok kod mešovitih sa 42%.

Razlika je nešto veća između mešovitih domaćinstava u kojima je starešina bio zemljoradnik i onih u kojima je starešina bio radnik. Kod mešovitih domaćinstava u kojima su upravljali zemljoradnici, grupa slabijih potrošača ulja za jelo učestvovala je sa 52%, dok je kod mešovitih domaćinstava u kojima su upravljali radnici ova grupa potrošača ulja učestvovala sa 34%, tj. za 18 poena manje.

U tabeli 2 posebnu pažnju privlače podaci koji se odnose na domaćinstva koja tokom 1967. godine u strukturi svoje ishrane nisu uopšte imala jestivo ulje. Ova kategorija nepotrošača jestivog ulja kod poljoprivrednih domaćinstava učestvovala je sa 10%, kod mešovitih sa 8%, kod mešovitih zemljoradničkih domaćinstava sa 12%, i kod mešovitih radničkih domaćinstava sa 6%. Sve ove razlike statistički su značajne na veoma visokom nivou.

Potrošnja sapuna, naročito sapuna za umivanje, predstavlja jedan od malih ali veoma indikativnih pokazatelja u vezi menjanja seoskog načina ži-

Tabela 1

Potrošnja šećera ispitivanih domaćinstava

Potrošnja šećera po članu domaćinstva tokom 1967. godine	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starješine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljoprivredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Do 3 kg	80	18,0	48	11,7	1	2,9	27	15,5	14	10,7	7	6,6
Od 3,01 do 5 kgr.	72	16,2	52	12,6	2	5,9	23	13,2	17	13,0	12	11,3
Od 5,01 do 9 kgr.	127	28,5	101	24,6	7	20,6	44	25,3	25	19,1	32	30,2
Od 9,01 do 15 kgr.	95	21,3	120	29,2	10	29,4	56	32,2	37	28,2	27	25,5
15,01 i više kgr.	71	16,0	90	21,9	14	41,2	24	13,8	38	29,0	28	26,4
Ukupno	445	100,0	441	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0

 $\chi^2 = 31,21$ P = 0,001 df = 9

C = 0,18

 $\chi^2 = 17,74$ P = 0,05 df = 8

C = 0,20

Tabela 2

Potrošnja jestivog ulja u ispitivanim domaćinstvima

Potrošnja jestivog ulja po članu domaćinstva točkom 1967. g.	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starešine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljoprivredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ništa	80	18,0	34	8,3	1	2,9	20	11,5	8	6,1	6	5,7
Do 2 litre	140	31,5	67	16,3	2	5,9	46	26,4	13	9,9	8	7,5
Od 2,01 do 5,0 lit.	122	27,4	106	25,8	6	17,7	45	25,9	31	23,7	30	28,3
Od 5,01 do 9,0 lit	59	13,2	114	27,7	8	23,5	37	21,3	38	29,0	39	36,8
9,01 i više lit.	44	9,9	90	21,9	17	50,0	26	14,9	41	31,3	23	21,7
Ukupno	445	100,0	411	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0

 $\chi^2 = 105,55$ P = > 0,001 df = 8

 $\chi^2 = 39,20$ P = > 0,001 df = 8

C = 0,33

C = 0,30

vota, jer je on sigurno odraz mnogih drugih prethodnih promena. U izvesnom se smislu potrošnja sapuna za umivanje može smatrati jednim od sintetičkih pokazatelja promena u selu.

U tabeli 3 dati su podaci za kategoriju domaćinstava koja tokom 1967. godine uopšte nije trošila ovaj industrijski artikal za održavanje lične higijene. Takvih domaćinstava je među grupom poljoprivrednih domaćinstava bilo 40%, među mešovitim 18%, među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima 19% i među mešovitim radničkim domaćinstvima 8%. Kao što se vidi razlike su veoma naglašene i statistički značajne na visokom nivou. Posebno je interesantno veoma visoko učešće nepotrošača sapuna za umivanje u mešovitim domaćinstvima — svrstanim u kategoriju »drugo« — 27%. Ovaj podatak može predstavljati još jedan razlog više za našu odluku da ta domaćinstva zanemarimo u analizi.

Ako uporedimo poljoprivredna i mešovita domaćinstva prema količini potrošenog sapuna za umivanje, razlike su sasvim uočljive i dosta naglašene. Kao što se vidi iz navedenih podataka u prvom delu tabele 3, procenat poljoprivrednih domaćinstava koja su mesečno trošila dva i više komada sapuna za umivanje iznosi 36, dok kod mešovitih domaćinstava ovaj procenat iznosi 58, tj. za 22 poena više. Međutim, ako uporedimo mešovita zemljoradnička i mešovita radnička domaćinstva, vidimo da se ova domaćinstva razlikuju u obratnom smislu, tj. mešovita zemljoradnička domaćinstva su trošila više sapuna za umivanje od mešovitih radničkih domaćinstava. No ovo je verovatno samo prividno suprotan odnos. Može se sa sigurnošću pretpostaviti da je veća potrošnja sapuna u mešovitim zemljoradničkim domaćinstava odraz većeg broja članova u ovim domaćinstvima, a ne razvijenijih higijenskih navika. Kao posredan dokaz može nam poslužiti podatak o domaćinstvima koja uopšte nisu upotrebljavala sapun za umivanje. Videli smo da je ovakvih nepotrošača sapuna među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima bilo 19,0%, dok ih je među mešovitim radničkim domaćinstvima bilo samo 8,4%.

U vezi s analiziranim podacima i razlikama u odnosu na potrošnju sapuna za umivanje, treba imati u vidu da oni u potpunosti ne odražavaju stvarno stanje u pogledu stepena održavanja lične higijene u selu, jer je poznato da dosta velik broj seoskih domaćinstava za umivanje upotrebljava i sapun za pranje. Ovo, razume se, uopšte ne umanjuje značaj navedenih podataka, a još manje značaj utvrđenih razlika.

Na kraju ovog dela analize daćemo podatke u vezi s vrstama hleba kojeg su domaćinstva trošila tokom 1967. godine (tabela 4).

Poljoprivredna su domaćinstva stalno trošila pšeničan hleb u 38% slučajeva, dok su mešovita domaćinstva ovu vrstu hleba trošila u 60% slučajeva (više za 22 poena).

U kategoriju »drugo« svrstana su domaćinstva koja su za ishranu (pored pšeničnog) upotrebljavala kukuruzni i ječmeni hleb. Kao što se iz tabele vidi, razlike između poljoprivrednih i mešovitih domaćinstava i u ovom su pogledu dosta velike.

Potrošnja pšeničnog hleba tokom cele godine u mešovitim radničkim domaćinstvima je bila još naglašenija — 72%, dok su mešovita zemljoradnička domaćinstva ovu vrstu hleba trošila samo u 48% slučajeva, tj. za 24 poena manje.

Tabela 3

Potrošnja sapuna u ispitivanim domaćinstvima

Potrošnja sapuna za umivanje tokom jednog mjeseca, za 1967. godinu	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starešine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljoprivredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ništa	177	39,8	73	17,8	9	26,5	33	19,0	11	8,4	29	27,4
Jedan komad	110	24,7	103	25,0	12	35,3	36	20,7	49	37,4	18	17,0
Dva komada	84	18,9	117	28,5	7	20,6	50	28,7	36	27,5	31	29,2
Tri i više komada	74	16,6	118	28,7	6	17,6	55	31,6	35	26,7	28	26,4
Ukupno	445	100,0	411	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0

 $\chi^2 = 59,98$
 $P = > 0,001$
 $df = 6$
 $\chi^2 = 24,79$
 $P = > 0,001$
 $df = 6$
 $C = 0,25$
 $C = 0,24$

Tabela 4

Vrste hleba kojeg troše domaćinstva

Vrsta hleba konzumira- nog tokom 1967. godine	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starešine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljo- privredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Stalno pšenični	171	38,4	248	60,3	20	58,8	84	48,3	94	71,7	70	66,0
Stalno mešani	172	38,7	112	27,3	10	29,4	62	35,6	22	16,8	28	26,4
Drugo	102	22,9	51	12,4	4	11,8	28	16,1	15	11,5	8	7,6
Ukupno	445	100,0	411	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0

 $\chi^2 = 44,0$ P = > 0,001 df = 4

 $\chi^2 = 21,49$ P = > 0,001 df = 4

C = 0,22

C = 0,22

Treba napomenuti da se podaci ne odnose na kupovinu gotovog hleba, već na upotrebu pšeničnog, odnosno mešanog ili kukuruznog brašna za priređivanje hleba. Prema tome se može pretpostaviti da je trošenje jedne ili druge vrste hleba više rezultat navika negoli materijalnih mogućnosti pojedinih domaćinstava.

Isto tako treba imati u vidu da je na ispitivanom području hleb osnova ishrane tokom cele godine, kao što je slučaj i u nekim drugim delovima naše zemlje. Prema tome ne radi se o nekom »luksuzu«, već o potrošnji koja pre svih drugih podleže promenama. Može se bez preterivanja reći da je zamena kukuruznog, ječmenog i mešanog hleba sa pšeničnim prvi korak jednog seoskog domaćinstva u pravcu modernizacije. Prethodnica uticaja grada u selo jest pšenični hleb, naročito onaj koji se priređuje na savremeniji način, tj. onaj koji se kupuje u gradu ili peče u šporetu.

2. OPREMLJENOST DOMAĆINSTVA

Krevet je, zajedno sa pšeničnim hlebom, prvi vesnik civilizacije u selu. Spavanje na zemlji znak je ne samo teške materijalne već i kulturne zaostalosti.

Iz podataka navedenih u tabeli 5 može se videti da je 1967. godine preko 65% poljoprivrednih domaćinstava u Pologu spavalo na zemlji. Mešovita domaćinstva su u ovom pogledu učinila veliki skok u odnosu na poljoprivredna domaćinstva, bez obzira što je i među njima bilo 29% takvih koja su spavala na zemlji.

Stvarne razlike u pogledu uslova za spavanje jasnije se mogu sagledati ako spojimo poslednje dve kategorije u tabeli 5, tj. kategoriju »spavaju na gvozdenim krevetima« i kategoriju »drugo«. U kategoriji »drugo« svrstana su domaćinstva koja spavaju ili na gvozdenim i drvenim krevetima ili pak imaju i spavaće sobe. Ako na ovaj način uporedimo mešovita i poljoprivredna domaćinstva, vidimo da razlika između njih iznosi 36 poena — 59% : 23%. Odras ovih odnosa je ne samo veoma visoko »P« već i visok koeficijent kontingencije: 0,36.

No da vidimo kakve se razlike mogu utvrditi unutar mešovitih domaćinstava. Među mešovitim poljoprivrednim domaćinstvima je bilo 37% onih koja su spavala na podu, dok je takvih među mešovitim radničkim domaćinstvima bilo 18%, tj. za 19 poena manje. Što se tiče razlika u odnosu na ostale kategorije navedene u tabeli, može se reći da one nisu tako naglašene kao što je bilo u slučaju poljoprivrednih i mešovitih domaćinstava. Ali ako spojimo domaćinstva iz kategorije »spavaju na gvozdenim krevetima« i iz kategorije »drugo«, ipak se dobija dosta naglašena razlika — 53 : 70 u korist mešovitih radničkih domaćinstava.

Napomenimo još i to da je među mešovitim domaćinstvima iz kategorije »drugo« bilo 31% takvih koja su spavala na podu, što govori o njihovom lošijem kulturnom standardu u odnosu na sva mešovita domaćinstva.

U tabeli 6 navedeni su podaci u vezi s posedovanjem šporeta na drva, električnog šporeta i električne pegle. I u ovom pogledu poljoprivredna i mešovita domaćinstva su se značajno razlikovala, što nam potvrđuju visoke vrednosti za hi-kvadrat i za koeficijent kontingencije.

Tabela 5

Ustlovi spavanja u ispitivanim domaćinstvima

Članovi domaćinstva spavaju:	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starešine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljoprivredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Na zemlji	65,4	122	29,7	10	29,4	65	37,4	24	18,3	33	31,1	
Na drvenim krevetima	12,1	46	11,2	5	14,7	16	9,2	16	12,2	14	13,2	
Na gvozdanim krevetima	12,8	119	28,9	11	32,4	39	22,4	51	38,9	29	27,4	
Drugo	9,7	124	30,2	8	23,5	54	31,0	40	30,6	30	28,3	
Ukupno	100,0	411	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0	

 $\chi^2 = 134,86$ P = > 0,001 df = 6

 $\chi^2 = 17,23$ P = 0,01 df = 6

c = 0,36

C = 0,20

Među poljoprivrednim domaćinstvima je bilo 23% takvih koja nisu raspolagala navedenim predmetima, dok je među mešovitim domaćinstvima bilo samo 12%, znači skoro duplo manje. Razlike su još naglašenije u vezi s posedovanjem električnog šporeta i električne pegle. Među mešovitim domaćinstvima je bilo četiri puta više takvih koja su posedovala ove predmete negoli među poljoprivrednim domaćinstvima — 10,2% : 2,7%.

Razlike unutar mešoviti domaćinstava nisu tako oštre, ali su ipak statistički značajne na nivou 0,05.

3. NEKE NAVIKE U VEZI S ISHRANOM

U sledeće tri tabele koje sadrže podatke o ponašanju seoskih domaćinstava u vezi s ishranom, obuhvaćena su samo mešovita domaćinstva.

Jedna od veoma starih navika seoskog stanovništva jest i obedovanje na zemlji, odnosno na sofri. Sto najpre prodire kao rekvizit koji se upotrebljava samo za goste ili za obedovanje domaćinstva u posebne praznične dane. U seoska domaćinstva sto obično ulazi zajedno s krevetom — koji je u početku često imao i funkciju stolića.

Iz podataka navedenih u tabeli 7 možemo videti da su se mešovita zemljoradnička i mešovita radnička domaćinstva veoma značajno razlikovala u pogledu načina obedovanja. Dok je među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima bilo 78% domaćinstava koja su obedovala na sofri tj. na primitivan, tradicionalan način, među mešovitim radničkim domaćinstvima bilo ih je 53%, odnosno za 25 poena manje.

U tabeli 8 navedeni su podaci o jednoj veoma indikativnoj navici seoskih domaćinstava u vezi s ishranom. Obedovanje svih članova domaćinstva iz jednoga tanjira povezano je s nižim stepenom civilizacije. Domaćinstva kod kojih su svi članovi obedovali iz jednog tanjira bilo je među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima 51%, dok ih je među mešovitim radničkim domaćinstvima bilo 49%. Ovo su veoma visoki procenti i značajan su pokazatelj niskog stepena urbanizacije stanovništva ispitivanog seoskog područja.

U pogledu učešća domaćinstava koja obeduju iz više tanjira mešovita se radnička domaćinstva naglašeno razlikuju od mešoviti zemljoradničkih domaćinstava. Takvih je među mešovitim radničkim domaćinstvima bilo 38%, dok ih je među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima bilo 21%.

U tabeli 9 donosimo podatke o načinu pripremanja hleba. Odmah pada u oči da su u ovom slučaju razlike između mešoviti zemljoradničkih i mešoviti radničkih domaćinstava puno veće nego što su bile u prethodnom slučaju. Više od 60% mešoviti radničkih domaćinstava je preko cele godine peklo hleb u šporetu — bilo na drva ili na struju. Među mešovitim zemljoradničkim domaćinstvima je bilo samo 29% onih koji su koristili šporet za pečenje hleba.

Kategorija domaćinstava koja je preko cele godine pekla hleb tradicionalnim sredstvima, takozvanim sačom i crepnjom bila je zastupljena približno istim procentima i među mešovitim zemljoradničkim i među mešovitim radničkim domaćinstvima — 16% i 14%. Međutim, kategorija domaćinstava koja je samo leti pekla hleb na zastareli način, bila je veoma različito zastupljena među dvema posmatranim grupama domaćinstava: 54% i 23%.

Tabela 6

Domaćinstva prema vrsti šporeta koji koriste

Domaćinstvo raspolaže	Vrsta domaćinstva				Glavno zanimanje starešine mešovitih domaćinstava							
	poljoprivredna		mešovita		nepoljo- privredna		zemljoradnik		radnik		drugo	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Šporetom na drva	64,7	209	50,8	18	52,9	90	51,7	74	56,5	45	42,4	
Šporetom na drva i električnom	10,1	112	27,3	9	26,5	53	30,5	34	25,9	25	23,6	
Šporetom i električnom	2,7	42	10,2	2	5,9	12	6,9	12	9,2	18	17,0	
Ničim od navedenoga	22,5	48	11,7	5	14,7	19	10,9	11	8,4	18	17,0	
Ukupno	100,0	411	100,0	34	100,0	174	100,0	131	100,0	106	100,0	

 $\chi^2 = 75,51$ P = > 0,001 df = 6

C = 0,28

 $\chi^2 = 14,36$ P = 0,05 df = 6

C = 0,18

Tabela 7

Mesto uzimanja jela

Domaćinstvo ruča	Glavno zanimanje starešina mešovitih domaćinstava					
	zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%
Na sofri	135	77,6	69	52,7	72	67,9
Za stolom	39	22,4	62	47,3	34	32,1
Ukupno	174	100	131	100	106	100

$\chi^2 = 20,99$ $P = > 0,001$ $Df = 2$
 $C = 0,22$

Tabela 8

Način uzimanja jela

Članovi domaćinstva prilikom jela	Glavno zanimanje starešina mešovitih domaćinstava					
	zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%
Svi jedu iz jednog tanjira	99	56,9	64	48,8	63	59,4
Stariji iz jednoga, a deca iz drugoga	39	22,4	17	13,0	8	7,6
Iz više tanjira	36	20,7	50	38,2	35	33,0
Ukupno	174	100	131	100	106	100

$\chi^2 = 19,98$ $P = > 0,001$ $Df = 4$
 $C = 0,21$

Tabela 9

Način pripreme hleba

Domaćinstvo priprema hleb	Glavno zanimanje starešina mešovitih domaćinstava					
	zemljoradnik		radnik		drugo	
	N	%	N	%	N	%
Peče u šporetu	50	28,7	79	60,3	44	41,5
Peče samo primitivno (crep i sač)	28	16,1	18	13,7	22	20,7
Leti primitivno						
Zimi u šporetu	94	54,0	30	22,9	34	32,1
Drugo	2	1,2	4	3,1	6	5,7
Ukupno	174	100	131	100	106	100

$\chi^2 = 44,27$ $P = > 0,001$ $Df = 6$
 $c = 0,31$

ZAKLJUČAK

Ono što smo u prethodnoj analizi utvrdili predstavlja samo jedan mali isečak iz života u selu u ispitivanom području. Podaci koje smo odabrali kao indikatore savremenoga u selu sasvim jasno ukazuju ne samo na stepen ostvarenosti urbanizacije u Pologu već i na veoma značajne razlike u pogledu prihvatanja novoga među mešovitim i poljoprivrednim domaćinstvima, a posebno među mešovitim domaćinstvima kod kojih je starešina domaćinstva bio radnik odnosno zemljoradnik. Isto nam tako ovi podaci ukazuju na redosled prihvatanja određenih inovacija u selu.

Razume se da je veoma teško tvrditi da su navedene razlike rezultat delovanja samo ispitivanog faktora — zanimanja starešine domaćinstva. Štoviše, i tako očigledne razlike među mešovitim i poljoprivrednim domaćinstvima kao što su većina analiziranih razlika, nepravilno je pripisati delovanju samo jednog faktora — tipu domaćinstva s obzirom na zanimanje njegovih članova. Sigurno je da su na sve ove razlike u manjoj ili većoj meri uticali i drugi faktori, kao što su obrazovanje, nacionalna i verska pripadnost, starost starešine domaćinstva i sl. Ali i pored svega ostaje činjenica da su nosioci progressa u selu dosta specifične kategorije seoskog stanovništva, što smo i hteli pokazati ovim radom.

Daljnja diferencijacija ispitivanja u ovom pogledu mogla bi biti ne samo teoretski značajna već i praktično korisna, jer bi društvu pouzdanije ukazala na stvarne kanale kojima novo struji prema selu i koje zbog toga treba podržavati, proširivati i umnožavati.

Summary

PEASANT — WORKER HOUSEHOLDS AS PROMOTERS OF CHANGE IN THE VILLAGES OF POLOG

Analysing various indicators of the changes taking place in the villages of Polog (Republic of Macedonia), the author finds that in the acceptance of these changes there exist considerable differences between agricultural and peasant — worker households, especially between households where the head of the family is in permanent employment and those households where the head of the family is a farmer.

In the opinion of the author it is incorrect to attribute these differences to the effect of one single factor — the type of household as regards the activities of its members. The differences are due in a greater or lesser degree to other factors as well, such as the level of education of the members of the household, nationality and religion (the villages differ in this respect), the age of the head of the household, etc. In spite of all this, the fact remains that the promoters of change in the villages are those categories of the rural population whose members are in permanent employment.

In conclusion the author says that further investigations would supply more reliable information on the channels which bring change to the villages. These channels should of course, be further developed and widened by practical actions.

Резюме

СМЕШАННЫЕ ДОМХОЗЯЙСТВА КАК ФАКТОРЫ ИЗМЕНЕНИЙ В СЕЛАХ ПОЛОГА

Автором рассмотрены показатели изменений в селах Полога (СР Македония) и обнаружены острые расхождения в принятии этих изменений между сельскохозяйственными и смешанными домохозяйствами; в первую очередь эти расхождения имеют место в домохозяйствах в которых хозяин постоянно занят в отношении с теми в которых хозяин занимается земледелием.

Автор считает неправильным эти расхождения пояснять лишь одним фактором — типом домохозяйства по отношению к занятости его членов. На эти расхождения более или менее воздействовали и другие факторы в том числе: образование членов домохозяйства, национальность и вероисповедание (деревня в этом смысле разнородна по своему составу), возраст хозяина и т. п. Вопреки этим явлениям можно заключить что факторами прогресса в деревне являются именно те категории сельского населения члены которых постоянно заняты.

По мнению автора, лишь дальнейшее исследование этих явлений дает достоверные сведения о новых стремлениях деревни. Эти стремления, необходимо на деле, стимулировать и распространять.